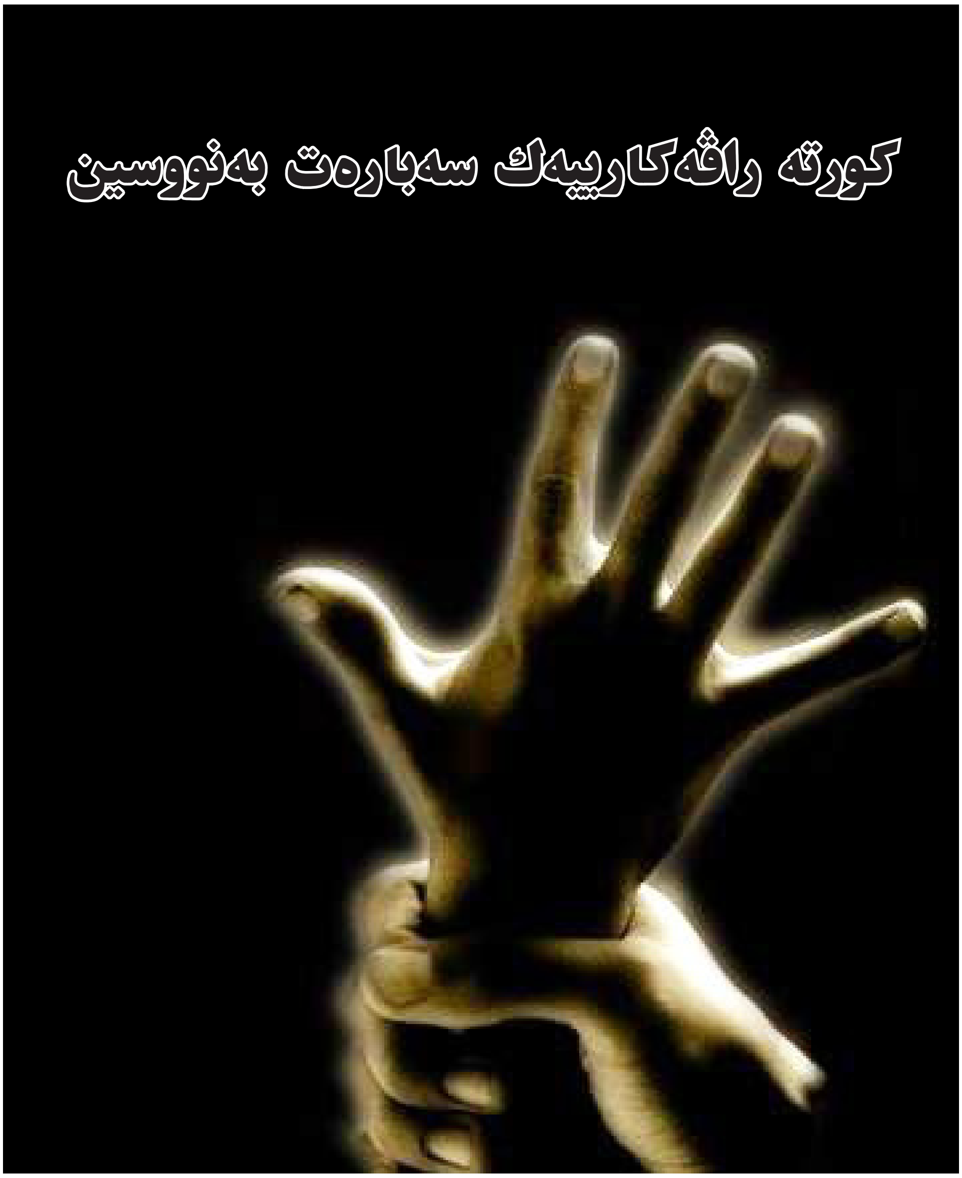

یوسف عیزەدین

بۆ ڕاڤەکردنی لایەنێکی خودی نووسین وەك گەمەیەکی دالەکان، ئەمە جگە لەهەوڵدان بۆ خستنە رووی هەموو ئەو نهێنی و پەنهانانەی کە پاش گەمەی نووسین بەهەموو جوداکاری و جیاوازییەکانەوە لەنێو دەقدا خەفەو شاراوەیە، خۆدان لەگەمەیەك کە قەولە پێوەندییە سروشتی و ئاساییەکانی مابەینی شتگەلێکی دیاریکراو یان نادیاریکراو تێکبدات، قەولە دەستکاریی پێوەندیی نێوان نزیکبوونەوە و تەبابوونی ڕەگەزەکان بکات و ئەو چەمکانە هەڵبگێڕێتەوە کە تاکرەهەندانە سەیر دەکرێن و چەندین شتی دیکەش. بۆیە کاتێك باس لەکردەی نووسین دەکەین دەبێت ئەوە لەپێشچاو بگرین، کە خۆمان لەقەرەی کردەیەکی ناجێگیر و پڕ گومان دەدەین. سەرەتا بۆ ئەوەی زۆر پەل نەهاوین، دەکرێت کەمێك لەو پێوەندییە بدوێین کە زمان و ئاخافتن لەگەڵ نووسین هەیانە، یان بەپێچەوانەوە، ئەگەر کۆڵەکەیەکی سەرەکیی نووسین زمان بێت، ئەوە خودی زمان لەبگرەو بەردەو پێکدادان و ململانێدایە لەگەڵ ئاخافتن. یەکێك لەو پرسیارانەی کە هەردەم بۆتە جێی خواس و باس ئەوەیە

که ئاخۆ زمان و ئاخافتن کامیان پێش ئەویتریان دەکەوێت؟ یان گرنگی و کاریگەریی هەریەکێکیان لەسەر ئەویتریان تا چ ئاستێك بڕ دەکات؟ یان پێوەندیی ئاخافتن بەنووسینەوە و چەندین پرسیاری دیکە کە دیارە تاوتوێکردن و پەی پێبردن و پرسیارکردن لەبارەیانەوە بەشێکە لەبەرایی ئەو کردەیەی کە پێی دەگوترێت
وەخت مەبەستی بووە بیلێ
نووسین. کاتێك ئاخافتنی گوتاربێژێك راستەوخۆ بیرکردنەوەو مەبەستی کەسەکە دەگەیەنێت لەوەی کە پێش
ـت. بەڵام ئەمە لەنووسیندا وانییە و دەبێت بزانین نووسین چەند لەگەڵ دەربڕینی ناوەکیی نووسەر دێتەوە یان چەند لێی دوورە، لەنووسیندا ئاخافتن نائامادەیە، بەڵام کاتێك دەڕوانیتە ئاخافتن بەتایبەت لەدەربڕینی گوتارێکدا دەبینیت بەنووسینەوە بەندەو نموونەی لێدەخوازێ و بەو شێوەیەش نووسین لەنێو ئاخافتندا خۆی دەپارێزێت، تەنانەت لەهەندێك حاڵەتدا خۆی بەرهەمدێنێتەوەو ئاخافتن دەکاتە شتێکی لاوەکی، رەنگە ئەمانەو زۆر شتی تر ئەگەر رووکەشیانە تێی بڕوانین، بەچەشنێکی تر بێنە پێش چاومان. بەڵام ئەوەی پێویستە لێرەدا بگوترێت ئەوەیە کە بەبێ خۆدان لەهەموو ئەو گێرمەو کێشەیەی کە لە ئاستی جیاجیا و جۆراوجۆردا زمان و ئاخافتن و نووسین پێکەوە گرێدەدات، یان جیاوازییەکانی نێوانیان دەخاتەڕوو، سەرباری زۆر شتی تریش کە پەیوەستە بەنهێنی و پەنهانەکانی ئەوانەوە، ئاستەمە بەشێوەیەکی راشکاوانە و روون بتوانین باس لەکردەی نووسین بەگشتی و خودی نووسینی نێو ژانرە ئەدەبییەکان بکەین.

«رۆلان بارت» سیستەمی ریزکردنی دەفرەکانی نانخواردنی لەخوانێکی دیاریکراو بەئاخافتن و دابونەریتی خوانەکەشی بەزمان داناوە و بەپێچەوانەی «دی سۆسێر» سیمۆلۆژیای کردۆتە بەشێکی زانستی زمان، چونکە بەبۆچوونی ئەو ئێمە لەهەموو جۆر و چەشنێکی ئاماژەکاندا زمان دەدۆزینەوە و هەر بەڕای ئەویش تێکست سوود لەچەمکی زمانی تاکەکەس وەردەگرێت. بەڵام (جاك لاکان) بەچەشنێکی تر مامەڵە لەگەڵ زمان دەکات، پێیوایە نەست تەنها شوێنی غەریزەکان نییە، بەڵکو شوێنێکی تایبەتیشە بۆ ئاخافتن و زمان و بەڕای ئەو خودی نەست زمانێکەو بونیادی خۆی هەیە.

راشکاوانە دەتوانین بڵێین پێوەندیی زمان و ئاخافتن و نووسین، پێوەندییەکی ساکار و سادە نییە، بەڵکو تابڵێیت ئاڵۆزە. بۆ نموونە کاتێك تێورییەکی نووسراو دەچێتە نێو رایەڵەکانی ئاخافتنەوە و قسەو باسی لەسەر دەکرێت، یان کە دەبێتە گوتار و لەزمانی گوتاربێژەکانەوە دەخرێتە روو، بۆی هەیە زۆر لەتێکستە نووسراوەکە دووربکەوێتەوە و رەنگە لەگشتاندنیدا سەتحیبوون و سادەییەکی ترسناك لەخۆبگرێت، یان ببێتە شتێکی سامناك و زۆر جیاواز لەوەی لە تێکستە نووسراوەکەدا هاتووە، چونکە ئاخافتن ناتوانێت بەدەر لەخۆسەپاندنی بەسەر گوێگردا ئیدامە بەخۆی بدات. ئەو ئیختیارەی کە گوێگر هەیەتی زۆر جیاوازترە لە ئیختیاری خوێنەر، ئاخافتن لەکەشێکی خووڵقێنراودا بەرێوە دەچێت و زۆرتریش زیاد لەکەسێك ئامادەگیی دەبێت. بەڵام خوێندنەوە کارێکی تاکەکەسییە و خوڵقاندنی کەشەکەش پەیوەستە بەخودی تاکەکەسێکەوە کە خوێنەرە، لەهەر کاتێکدا کە مەبەستی بێت دەتوانێت دەستی لێهەڵبگرێت و هەر کاتێکیش کە بیەوێت دەتوانێت بچێتەوە سەری.

دەقە ئاینییە نووسراوەکان سەرباری کۆنییان، ئاسان لێ تێنەگەیشتنیان، زۆری میتافۆر و سەجع و پەرەگرافی عەجایب و وشەو دێڕی سەیروسەمەرە و ئەو هەموو راڤەو تەئویل و شرۆڤەیەی کە بۆیانکراوەو بۆیان دەکرێت، ئەوەندەی لەنێو دووتوێی دەق و زمانی نووسیندا بمێننەوە، رەنگە بەو شێوەیەی کە دێنە نێو ئاخافتن و لەمیانەی گوتارو وەعزەوە دەخرێنە روو، ترسناك نەبن. هەر بۆ نموونە کاتێك دەڕوانینە ئەزموونی میستیکی و سۆفیستیکیانەی سۆفییەکان، تا ئەو ئاستەی نەهاتۆتە نێو ئاخافتنەوە و لەنێو دنیای پەنهان و نهێنییەکاندا هەڵدەسوورێت، نەبۆتە هیچ گرفتێك و مەرجەعە شەرعییەکان دەستیان نەداوەتە دژایەتی کردنی، بەڵام کاتێك بۆتە بابەتی ئاخافتن و قسەو لەدنیای بوونی وەك ئەزمونێکی تایبەت، یان نووسراو هاتۆتە دەرێ،

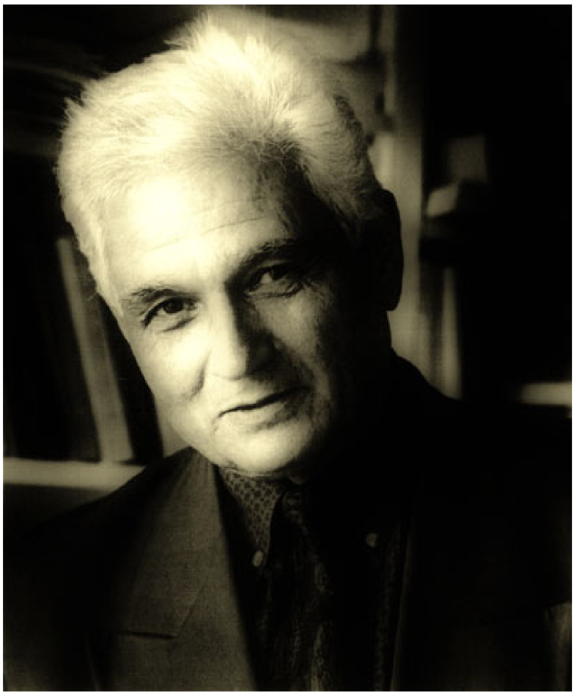

تووشی پێکدادان و رووبەڕووبوونەوەیەکی سەخت بۆتەوە، کە زیاتر بەکوژرانی زاتی موتەسەویف و موریدانی کۆتایی هاتووە. ئەگەر حەللاج بەنموونە بهێنینەوە، دەبینین تەنها لەبەر ئەوە ناکوژرێت کە کتێبێکی وەك «تەواسین»ی نووسیوە، کتێبێکی تەنها دە لاپەڕەیی کە هەموو تەسەورە تەقلیدییەکانی ئایین سەراوژێر دەکات، بەتایبەتیش لەبەشی «تاسین ئەلئەزەل و ئەلئیلتیباس»دا توانیویەتی تراژیدیای ئیبلیس لەڕوانگەیەکی زۆر جیاوازەوە بخاتە روو، شایانی باسیشە ئەم نووسینەی حەللاج یەکێکە لەو نووسینە ناوازەو دەگمەنانەی کە بەئاسانی خۆی بەدەستەوە نادات و رەنگە ئاستەمیش بێت بەسانایی بهێنرێتە نێو زمانی ئاخافتنەوەو سادەبکرێتەوە، پەنهان و تەمومژێکی تێدایە کە دەتوانێت پارێزگاری لە پێکهاتەی نووسینەکە بکات، وەك «ولیەم ئەمبسۆن»یش دەڵێت: «تەمومژاوی بوون سەنگینە مادەم پشتگیریی ئاڵۆزکردنی بیرۆکە دەکات». جا سەیرە ئاخافتن و قسەی کەسانێکە دەبنە گەواهیدەری لادانی حەللاج لەشەرعی ئیسلام، یان خودی ئاخافتنەکانی حەللاج و کەشفکردنی نهێنیی ئەزمونەکەیەتی لەڕێی وتووێژ و گوتنەوە، کە دەیگەیەنێتە ئەو چارەنووسە تراژیدییە، ئەمە جگە لەکەشفبوون و دەرکەوتنی راوبۆچوونەکانی، بەتایبەت دەرحەق بەحەجکردن. ناکرێت ئەو راستییە لەبەرچاو نەگرین، کە خودی ئەفسانەی حەللاج تا ئەو ساتەی دەبێتە نووسین لەنێو ئاخافتندا دەمێنێتەوەو خۆی دەپارێزێت، دواتر دەبێتە بابەتی شیعری عەتار و ئیبن ئەلخەیر و رۆمی و حافیزی شیرازی و ئەوانی تر، واتە وەك ئەفسانەیەك باڵایی و تۆکمەبوونی خۆی لەنووسیندا دەدۆزێتەوە.

نابێت ئەوەشمان لەبیر بچێت کە لە روانگەی میتافیزیکییەکانەوە هەردەم ئاخافتن دەخرێتە پێش نووسین، هەر خودی ئایینەکانیش لە قسەو ئاخافتنەوە هاتوونەتە بوون، جا ئەگەر ئاخافتنی خوداوەندەکانیش بووبێت لەگەڵ نێردراوەکانی، پاشتر بوونەتە نووسین، لەکاتێکدا نووسینە ئایینییەکان پاش بەسەرچوونی ئەو سەردەمەی کە بەبێ پرسیارکردن جێگەی قبووڵبووە، دەرکەکانی خوێندنەوەی راڤەکارییان لەنێو هالەی پیرۆزیدا کلۆمداوە و ئەوەی کە مەبەست بووە لەڕێی ئاخافتنەوە واعیزو مورشیدەکان گەیاندوویانە، بەزاڵکردنی ئاخافتنیش مۆنۆسێنترالیزم بەرقەرار دەبێت. هەر بۆیە تەنها رێگەیەك کە کڵێسا دەیخاتە پێش «گالیلۆ» ئەوەیە کە پەشیمان بێتەوە لەتێزەکەی، واتە بەبەرچاوی خەڵکییەوە بڵێت زەوی بەدەوری خۆردا ناسووڕێتەوە و تیۆرییەکەی خۆی بەدرۆ بخاتەوە، دیارە گالیلۆش وادەڵێت و لە مردن رزگاری دەبێت، لێرەدا دەبینین ئەو حەقیقەتە زانستییەی کە گالیلۆ پێی گەیشتبوو پێویستی بەئاخافتن و وەعز نەبوو، پەشیمانبوونەوەی خودی خاوەن تیۆرییەکەش هیچی لەمەسەلەکە نەگۆڕی. لە روویەکی تریشەوە کە دەڵێین قسەکردن و ئاخافتن، مەبەستمان ئەو دەنگەیە کە لەنێو نووسیندا بوونی نییە. «ژاك دریدا» یەکێکە لەو بیرمەندانەی کە هەوڵی بەرجەستەکردنی نەبوونی دەنگ و بێدەنگیی لەنووسیندا داوە یان بابڵێین پەی پێبردووە، تەنانەت لای ئەو نووسین دەبێتە یەکەمین تێرم و هەوڵی دۆزینەوەی نووسینەوەی پێش ئاخافتن دەدات، لەڕوانگەیەکی تەفکیکییەوە هەموو پێودانگە

مەییوو و راوەستاوەکانی پێشووتر دەخاتە ژێر پرسیارەوەو هەوڵ دەدات زمانێك بونیادبنێت لەدەرەوەی ئەلگۆی نووسینی فۆنیمی و ئەو چەشنە نووسینەی لەنێو ئاخافتندا دەردەکەوێت، ئەوەی کە ئەو کردی دژایەتییەکی بەرچاو بوو لەگەڵ بوونی سێنتەراليزمی میتافیزیکی، کە خودی رۆژئاوا بەپێی ئەم میکانیزمەیە تا ئەم ساتە وەختەش بەرێوە دەچێت. «ژاك دریدا» پێی وایە کە دەبێت نووسین لەنووسەرەکەی ئازاد بکرێت تا رەهەندە دەلالی و مەعریفییەکانی بکەوێتە روو، بێگومان دەبێت کار بۆ کۆتایی هێنان بەو بێدەنگییە فیساگۆرییە بکرێت کە بەبێ پرسیارکردن ئەوەی پێی دەگوترێت قبووڵیەتی. ئەمە جگە لەوەی کە دەبێت بروانینە بوونی مرۆڤ لەدەرەوەی نووسین، زمان، تەنانەت ئاخافتنیش و لەلایەکی تریشەوە پێوەندیی زمان و ئاخافتن و نووسین لەگەڵ دنیادا بخەینە ژێر پرسیارەوە و بەپێچەوانەشەوە. دەبێت هەوڵبدەین لەپێوەندیی زمان بەتوندووتیژییەوەو پێوەندیی توندووتیژی بەزمانەوە تێبگەین، ئەمە جگە لەتوندووتیژیی زمانی نووسین وەك «ژاك دریدا» توندووتیژی لەنووسینەکانیدا دەباتەوە بۆ پێکهاتەی زمانەوانیی زمانی فەرەنسی و بەکاربردنی ئەو زمانە لەلایەن ئەوەوە. لێرەوە بەپێویستی دەزانم گوتەیەکی رۆماننووس «ئیبراهیم ئەلکەونی» بەنموونە بهێنمەوە کە دەڵێت: (ئێمە ئەو شتانە دەبینین کە نابێت ببینرێت و ئەو شتانەش نابینین کە دەبێت ببینرێت). لەمیانەی ئەم گوتەیەوە لایەنێکی تری کردەی نووسینمان بۆ دەردەکەوێت، دیارە بەسەرجەم ژانرەکانییەوە ئەویش بینین و نەبینینە، بینین و نەبینینیش لە ئاخافتندا یان نووسیندا لەرێی زمانەوە گوزارشتی لێدەکرێت و ئەمیش بۆ خۆی لایەنێکی جەنجاڵی تری پرۆسێسی نووسینە. «ئۆڤید» شاعیرێکی رۆمانی بووەو لەسەردەمی ئیمپراتۆر «ئەگستس»دا ژیاوە، سەبارەت بەنووسین دەڵێت: «نووسین وەك سەما وایە لەنێو تاریکیدا»، ئەمە جگە لەوەی کە دەڵێت: «نووسینەکانم ئەشکەنجەیاندام»، ئەم شاعیرە یەکێکە لەو نووسەرە بەدبەختانەی کە بەچەشنێکی زۆر نالۆژیکی تاوانبارکرا بەوەی کە هۆکاری تێکشکانی سوپای رۆما بەرانبەر بەبەربەرەکان، دەگەرێتەوە بۆ بوونی شیعرە ئیباحییە سێکسییەکانی ئەو، هەر بۆیە شاربەدەرکراو دوورخرایەوەو نێردرایە شوێنێکی دوور لەمەدەنیەت، تا مردیش نەیانهێشت بگەرێتەوە. لێرەوە جارێکی تر دەتوانین ئەوە ببینینەوە کاتێك نووسین دێتە نێو ئاخافتنەوە بەدەر لەکاریگەریی راستەقینەی، هەردەم کەسانێك هەن دەتوانن لەمیانی ئەوەی کە دەگوترێت تەسەووری زۆر شتی تر بکەن، شیعرەکانی ئۆڤید لەوجۆرە نووسینانە نەبوون تەنها لەنێو دنیای نووسیندا بمێننەوە یان تایبەت بن بەخوێنەرێکی دیاریکراو، بەڵکو لەسەر زاری خەڵکی بوون و بەتەواوی چووبوونە نێو ئاخافتنەوە.

بۆ ناساندنی هەر ژانرێکی ئەدەبی، پێم وانییە راستبێت بەپێی پێودانگ و تێروانین و کلێشەسازییەکی تەقلیدی و حازر بەدەست پەلبهاوین بۆ وەڵامدانەوەی، یان هەوڵ بۆ دۆزینەوەی پێناسەی ئیتمۆلۆژی و جۆرەکانی تری پێناسەکان بدەین. رەنگە من وەك خۆم نەمەوێت بزانم ئاخۆ نووسین بەگشتی دەیەوێت چیبکات، پەراوێزەکان دەنووسێتەوە، راستییەکان دەڵێت یان هەر شتێکی تر. رەنگە نەمەوێت هەر وەك چۆن تەسەوور و تێروانینێکی ئایینی لەپشت هەموو ئەو دنیابینییە میتافیزیکییەی کە دەبێت لەوێوە بروانێتە میتۆد و پرەنسیپی ئایینەکەی، کە چی دێت و هەموو ئەو دنیایە بچووك دەکاتەوە یان بابڵێین کورتی دەکاتەوە و لەنێو کۆمەڵێ دابونەریت و چەشنی جلوبەرگ و سیمگە و سیمبۆل و بونیادی پەرستگەکان و ئێکسسوارەکانی نێویدا جێی دەکاتەوە. رەنگە نەتوانم هیچ ژانرێکی ئەدەبی کورتبکەمەوە یان بچووکی بکەمەوە، ئەمە سەرباری ئەوەی من جێگیرییەك لە کایە ئەدەبییەکاندا نابینم، ئەدەبیات دنیایەکی شڵۆق و ناجێگیر و گۆراوی هەیە، تەنها بەناوهێنان و ئاماژە پێدان ناگەینە مەغزای ئەوەی کە لە قووڵایی ئەدەبیاتدا دەگوزەرێ، تەنانەت ناوهێنانی ژانرێك بەناوێك و ئەویتر بەناوێکی تر جێی مشتومڕە، کێیە بەحیکایەت دەڵێت حیکایەت و بەچیرۆکیش چیرۆك؟ یان بۆ وای

پێدەگوترێت؟ کاتێك گوێبیستی حیکایەتە سەرزارەکییە ناوازەکان دەبین ناکرێت سەرسام نەبین بەکارێك کە سەرچاوەی یەکەمین گێڕانەوەی نادیار و ونە، دەنگ و سەدای گێڕەرەوە بەراییەکانی نەزانراوە، دەبینیت لەو کاتانەدا چۆن دوای زنجیرە گێڕانەوەی یەك لەدوای یەکی ئەو جۆرە حیکایەتانە دەکەوین، بەچەندین شێوە تەسەووری یەکەمین کەس دەکەین کە گێڕاویەتییەوە، حەز دەکەین بزانین لەسەرەتادا فڵانە حیکایەت چیبووە، بۆ گوتراوەو دەیان پرسیاری تر کە بەدەر لەویستی خۆمان بەمێشکماندا دەگوزەرێت. مانەوەیساڵانێکی دوور و درێژی ئەو حیکایەتانە لەدەرەوەی نووسین پرسیارمان لادروست دەکات، تەنانەت هەیانە بەئاسانی لەنووسینەوەیدا خۆ بەدەستەوە نادات، مەبەستم لەو جۆرە نووسینەوەیە کە وەك چەشنێك لە گواستنەوە لەنێو دنیای ئاخافتنەوە بۆ دنیای نووسین بەکاردەهێنرێت. ئەو دەمە رەنگە ئەو چەشنە نووسینەوەیە بیکاتە شتێکی تر، لەکاتێکدا بەدەماو دەمکردن و سەفەرکردنیان لەشوێنیکەوە بۆ شوێنێکی تر بەچەندین شێوە گۆڕدراون و هەر دەشگۆڕێن، بەبێ ئەوەی بزانین چەند گۆڕدراون یان چەندی تر لەداهاتوودا دەگۆڕدرێن، یان هەندێ حیکایەت بەچەشنێك ماونەتەوە کە زۆرجار گومان دەکەین هیچ گۆڕانێکی بەسەردا هاتبێت. لەهەمووشی سەیرتر ئەوەیە زۆرێك لەم حیکایەتانە پاش نووسینەوەیان سیحری یەکەمجاری خۆیان لەدەست دەدەن و رەنگە لەروانگەیەکی میتافۆرییەوە بمرن، زۆرجار دەگەینە ئەوەی کە رەنگە ئەم حیکایەتانە خۆیان لەبنەرەتەدا نووسرابێتن و ئێمە بەنووسینەوەیان نووسینی یەکەمجار و بنەرەتیی ئەوانمان تێکدابێت، بۆیە لەخۆڕا نییە «دریدا» بەشوێن نووسینی بەراییدا دەگەڕێت، ئەو نووسینەی دەکەوێتە پێش نووسینەوە. هەست دەکەین زۆرێك لەو حیکایەتانەی کە ماونەتەوە بەشێکن لە رۆحی راوییەکانی، یان رۆحی حیکایەتەکان بوونەتە بەشێك لەرۆحی راوییەکان. حیکایەت و گێڕانەوە سیحرو تەلیسمی تایبەت بەخۆیان هەیە، ئەتمۆسفێر و تۆپۆگرافیای تایبەتیان هەیە، هەمیشە ئەوانن نەك هەر زەمەن وەك ئێمە لێی حاڵیبووین تێپەردەکەن، بەڵکو دەتوانن نەفی بکەن و بیسرنەوە، دەتوانن ئەودالی گەرانمان بکەن، خۆشییەکی بێکۆتامان پێببەخشن، تەنانەت لەگەڵمان بدوێن، یان وامان لێبکەن لەگەڵیان بدوێین. «عەقاد» دەرهێنەری فیلمی «پەیام» لەچاوپێکەوتنێکیدا باس لەوە دەکات چۆن لەدوا بەشی فیلمەکەیدا، ئەو بەشەی کە پەیامبەر دوا وەسیەت و وتەی خۆی بەموسڵمانان رادەگەیەنێت، نەیتوانیوە هەموو ئەو خەڵکە پێکەوە بخاتە گریان تا بەرێکەوت لەیەکێك لەبازارەکاندا حیکایەتخوانێك دەبینێت کە بەتەواوی لەکاتی گێڕانەوەی حیکایەتەکانیدا گوێگران سەرسام دەکات و لەناخەوە دەیانهەژێنێت، هەر بۆیە لەگەڵ ئەو حیکایەتخوانە رێکدەکەوێت لەرێی گێڕانەوەوە ئەو ژمارە زۆرەی ئەکتەران پێکەوە بخاتە گریان، دیارە وەك لەفیلمەکەدا دیارە ئەو حیکایەتخوانە چ توانایەکی هەیە و بەبێ ئەویش هەرگیز ئەو بەشەی فیلمەکە هێندە تراژیدی نەدەبوو. لەکاتێکدا حیکایەتخوانی بێتواناو حیکایەتی ناشرین و بێپێز، دەرفەتی مانەوەیان نییە و رەنگە نەشبووبێت و نەشبێت. بەڵام چیرۆکنووسی بێتوانا و چیرۆکی ناشرین و بێپێز هەبوون و دەشبن، لێرەوە زۆر شتمان بۆ روون دەبێتەوە تەنانەت پێبزانین یا نەزانین گەیشتووینەتە خاڵێکی زۆر کریتیك لە جیاوازیی ئەو دوو دنیایە، دنیایەك کە ناچاری گوێگرتنت دەکات و دنیایەك ئەوەی دەیەوێت بیڵێت تێکستی نووسراوەو خوێنەر ئیختیاری خوێندنەوە یان نەخوێندنەوەی هەیە، لە حیکایەتدا حیکایەتخوان بوونی هەیەو بەبێ ئەو حیکایەت چێژی خۆی لەدەست دەدات، واتا ئەگەر کەسێکی بێتوانا لەهونەری گێڕانەوەدا بیگێڕێتەوە حیکایەتەکە سیحرو تەلیسم و جوانییەکانی خۆی لەدەست دەدات، کەچی لە چیرۆکدا خوێنەرە خۆی لەمیانەی خوێندنەوەوە چیرۆکەکە لەزەینیدا بەرجەستە دەکات و بەشێوەیەك لەشێوەکان نووسەر غائیبە و دەبێت غائیبیش بێت. «رۆلان بارت» دەق دەکاتە بنەمای سەرەکیی لێکۆڵینەوە و خوێندنەوەی ئەدەبی، بیۆتیکا کاری بەوە نییە نووسەر مەبەستی چیبووە و بیری لەچی کردۆتەوە. «بارت» لەکتێبی «پلەی سفری

نووسین»دا ئاماژە بەنووسینەکانی هێمنگوای و ئەلبێر کامۆ دەدات لەو رووەوە کە هەوڵدانێکن بۆ نزیکبوونەوە لەنووسینی سپی یان نووسین لەپلەی سفردا، چ وەك سادەیی و چ وەك نزیککردنەوەی نووسین لەبێلایەنی و خەفەبوون و خامۆشی، بەڵام دیارە ئەمەش مەحاڵە، چونکە خودی ئەو جۆرە نووسینانەش دەبنە شێوازێکی نووسین، ناشکرێت تەسەووری نووسین لەدەرەوەی شێواز و فۆرمێکی تایبەتدا بکەین. رووداني کردەی نووسینیش لەکایەو مەودایەکی زەمەنیدا ئیشکالێکی ترە، بەواتای پەیوەستبوونی بەمێژوویەکی دیاریکراوەوە، مێژوویەك کە خۆی جێگەی پرسیارە. «فاسکیز» دەڵێت: (لەکاتێکدا ئەگەر پێوەندیی نێوان چەشن و جۆرە جیاجاکانی کۆمۆنیتە یەك لەدوای یەکەکان لە رەهەندی زەمەندا، لەپێوەندییەکانی گردکردنەوەو کەڵەکەبوون زیاتر نەبێت، ئەوە هیچ جۆرە پێوەندییەکی راستەقینە لەنێوان ئەو کۆمۆنیتانەدا بوونی نامێنێت و لەگەڵ نەمانی ئەو پێوەندییانەش مێژوو بوونی نامێنێت). مێژوو ناشرینترین پانتاییەکە کە ناچارین لەبارەیەوە بدوێین یان ئاماژەی پێبدەین، گەرچی وەك خۆی بوونێکی سەربەخۆی نییە، ئەوە ئێمەین دەستنیشانی دەکەین، تەنانەت زۆرجار بۆی دەگریین، شانازی پێوە دەکەین، بیری دەکەین و زۆر شتی تر. سەیرم لەو نووسەرانە دێت مێژوو بەو چەشنە دەبینن کەهەیە، واتە هەبوونێك کە لەدووتوێی بەڵگەنامەو کتێب و دەستنووس و شوێنەوار و شتەکانی تردا ماوەتەوە، پێم سەیرە کەسێك بەراستی پێی وابێت بۆ نموونە «سەلاحەدینی ئەیوبی» پیاوچاکە، ئازایە، قارەمانە و دەیان شتی تر، بەڵام نەزانێت ئەم پیاوە دەرئەنجامی نەدانەوەی خاچێکی مەسیحییەکان کە موسڵمانەکان لەشەڕدا دەستیانکەوتبوو بووە مایەی سەربڕینی سێ هەزار کەسی موسڵمان کە لای مەسیحییەکان دەستبەسەربوون، بەبێ ئەوەی هیچ باکی پێی هەبێت. بەلامەوە سەیرە کەسێك پێی وابێت سمکۆی شکاك سەرکردەیەکی راستەقینەی بزوتنەوەی ناسیۆنالیستی کوردە، وەك ئەوەی کتێبەکانی مێژوو بەئێمەی دەناسێنن، بەڵام نەزانێت ئەم پیاوە شارێکی کوردنشینی وەك مەهابادی فەرهودکرد، پێچەوانەی هەموو دابونەریتێکی میوانداریی «مارشەمعون»ی میوانی کوشت و چەندین نموونەی تر کە تەنها لەچەتە دەوەشێتەوە. موزەیفیی مێژوو یان زەیفی نووسینەوەی کتێبەکانی مێژوو لەرادەیەکدایە کە جێگەی پێکەنینە، ئەگەر بڕوانینە هەندێك لەو کتێبە مێژووییانەی ئێستا لەقوتابخانەکانی هەرێمدا دەخوێندرێت، دەستکاریکردن و هەڵگێڕانەوەی زۆر رووداوی نزیك دەبینیتەوە، چجای ئەو رووداوانەی کە

حەلاج

سالآنێکیان بەسەرداچووە، ئەمە جگە لەوەی جیاواز لە کتێبەکانی مێژووی هەموو دنیا، هەر کەسایەتی و زاتێکی سیاسی کە ئاماژەی پێدراوە، بەتایبەت میرەکان بەوەسفی ئازایەتی و مەردایەتی و پیاوچاکییان دەستی پێکردووە، زۆر گەڕاوم لەیەکێك لەو کتێبە مێژووییانەی خۆماندا پیاوخراپێك ببینمەوە، یان هەر هیچ نەبێت لایەنە نێگەتیفەکانیانم بکەوێتە بەرچاو، بەڵام چنگم نەکەوت، هەرچی میرو بەگ و ئاغا و شێخ و سەرۆك خێڵ و هۆز و تیرەمان هەبووە و هەیە هەمووی پیاوچاکبوون. جا ئەدەبێکیش کە لەمرۆدا هەیە، بەشێکی کەمی نەبێت ئەگینا زۆربەی نەیتوانیوە سنووری ناشرینییەکانی مێژوو تێپەڕ بکات. بەڵکو هەر بەڕیتمی ئەو ناشرینییەو دووبارەکردنەوەی ئەوەی کە هەیە هەوڵی خۆسەپاندن دەدات. هەر بۆ نموونە رۆمانی «بەفر»ی «ئۆرهان پاموك» یەکێکە لەو رۆمانانەی کە تەجاوزی مێژووی سەردەستی پێناکرێت و ناتوانێت بەپێچەوانەی شەپۆلەکانەوە مەلەبکات و دەتوانین بڵێین توانی ببێتە یەکێك لەنووسینە ئەدەبییە ناشرینەکانی دنیا. بۆیە لەخۆڕا نییە نووسەرانی وەك کافکا و بۆرخیس، هەموو ئەوەی کە پێشتر هەیەو زانراوە لای ئەوان تووشی وەرچەرخان دەبێتو دەگۆڕدرێت، سەبارەت بە ناجێگیریی شوێنو کات، مێژوو، زەمەن و تەوزیفکردنی لەنووسیندا دەتوانین لە چیرۆکەکانی بۆرخیس-دا بەڕوونی بیبینینەوە. رەنگە بۆ ناسینی چیرۆك پێویست بێت پاش «ئێدگەر ئالن پۆ» بگەڕێینەوە بۆ لای بۆرخیس، ئەوکات زۆر شتمان بۆ کەشف دەبێت، بەو پێیەی تەکنیکێکی لوغزئامێزو گرێچنێکی دووبارە بووەوەی ناکۆتا بەکاردەهێنێت، بۆ بەدەستهێنانی سەرسامیی بەرانبەر بە بوون و زیندەگی، جدییەتی ئەو نووسەرە لەنێوەندی ناماقووڵی و نالۆژیکیی شتەکاندا هەوڵدانێکە بۆ رامکردنی ئاستەم، یان سەلماندنی ئاستەم، سەیرە نووسین ببێتە هەوڵێك بۆ سەلماندنی مەحاڵ و ئاستەم، بگرە شتێکی جوانیشە بەتایبەت ئەگەر خۆت بدەیت لەئەرگۆمێنتە جەوهەرییەکانی ئیشکالییەتی سروشتی جیهان و مەعریفەو زەمەن و خود و زۆر شتی تریش. دەتوانین بڵێین هەموو ژانرە ئەدەبییەکان بەدەر لەماهییەت و پێناسە و پێودانگە تەقلیدییەکان، بۆ خۆیان پرسیارن، بۆ دەبێت هەبن؟ یان تا کەی دەبن و دەگەنە کوێ؟ ئاخۆ دەکرێت پۆلێنبکرێن و جیابکرێنەوە؟ یان ئەگەر لەڕوانگەیەکی لاکانییەوە تێی بڕوانین ئاخۆ داواکارین، دیارە نەك وەك تێرکردنی هەندێك پێداویستی، بەڵکو وەك هێماکردنێك بۆ چەشنێك لەئامادەبوون و ئامادەنەبوون، ئەگەر نەڵێین لەبنەڕەتدا «بانگکردنی ئەویترە»ەو گەڕانە بەشوێن خۆشەویستیدا، یان تۆ بڵێی بتوانین بڵێین نووسین حەزە؟ دیارە وەك هیگڵیش سەبارەت بەحەز دەڵێت: (حەز حەزێکە لەحەزی یەکێکی دیکە، بەمانای حەزکردن لەدانپێدانانی کەسێکی دیکە). یان ئەمانە هیچیان نین و شتێکی ترە، هەر بۆ نموونە وەك لای «سارتر» بۆ دەربڕینی قێزەو لای «کامۆ» هیچی و لای «بیکیت» بێهوودەیی.